

МИОМИР ДАШИЋ

ЛАЛИЋЕВА ЛИТЕРАРНА МЕЋА - ИСТОРИЈСКА ТРЕПЧА

Михаило Лалић (1914-1993) рођен је 7. октобра 1914. године у селу Трепчи (како је и сам радо наглашавао, код Андријевице), на средокраћи пута Беране-Андријевица, смјештеном у долини Трепачке ријеке, с изласком на Лим. У својим романима овај даровити писац родну Трепчу је именовао као село Међу, док осталим топонимима обично није мијењао имена иако се многи налазе у атару Трепче.

Цјелокупно књижевно, иначе обимно, дјело Михаила Лалића говори да је он посједовао широко историјско знање и изванредан смисао да историјске догађаје, појаве и узорно народно предање, као битан елемент историјске свијести о себи и свом народу, изрази и преточи на историјски синтетичан начин у питко, надахнуто књижевно штиво. У Лалићевим романима има толико историјске грађе: о догађајима, појавама, народној традицији, личностима, да се о њима може говорити и као о историјским романима. Али историјски роман као књижевна врста није предмет овог мог скромног саопштења. Јер, то је, држим, велика тема чија обрада припада, у првом реду, књижевним историчарима. Моја пажња биће усмјерена на покушај да дам одговор на питања: Зашто је М. Лалић својој родној Трепчи, за коју је био толико дубоко емотивно везан, у својим књижевним дјелима дао симболично име Међа? Који су га историјски разлози, осим што је име Међа поетичније, а можда и због тога да избјегне могуће неспоразуме са својим Трепчанима, могли навести да име Трепча замијени именом Међа? Какав је историјски знак, симбол имена Међа?

I

Читајући Лалићеве романе а и друге његове радове, увијек се име Међа јавља као препознатљиво за село Трепчу. Лалић, како ми се чини, први пут ово име је употребио у роману *Зло прољеће*, а затим га сретамо и у романима *Лелејска гора* (обије верзије), *Ратна срећа*¹, као и неким другим

¹ Сабрана дјела Михаила Лалића, издавачи: Нолит-Београд, Побједа-Титоград, 1979. година (романи: "Зло прољеће", "Лелејска гора", "Ратна срећа"). Употријебљени цитати у овом раду су наведени из романа према овом издању.

књижевним радовима. Тако, на примјер, главни јунак у роману *Зло прољеће*, београдски студент Ладо Тајовић (књижевни критичари а и многи други познаваоци писца, у овом јунаку препознају Лалића), вративши се из њемачким бомбама разореног Београда, тог злог прољећа, априла 1941. године, у своје родно село Међу, сусрет са својим земљацима у приповиједно-описним пасажима, овако доживљава:

"Утишало се село Међа, нема више оних галамџија. Ни пси, ни пјетлови, ниједна од четири воденице не ради. Тек касно, са шумовитих коса Пискаве долине, јави се Којо Милетић као духове сазива. Још је жив, значи. Он причека одјеке или одзив какав да чује, па опет заурла сам под Мучњем и Туријом, као последњи преостали човјек на свијету, да самог себе, и да мене овдје, охрабри и разговори.

- То одијело, једино што сам успио да донесем, сувише је фино за село Међу. Тамно љубичаста тканина с танким црвеним пругама - то је читаво разметање овдје..."²

И у даљим пасажима Ладо Тајовић приповиједа читаоцу како се креће кроз простор своје Међе и њене околине, спомињући разна мјеста именима којим су се она одувијек називала, а нека назива и симболично измишљеним, као што су имена: села Утрг и Бреза, сусједна Међи, а уствари то су засеоци села Трепче. Тајовић се креће не само кроз простор свог завичаја већ и кроз вријеме, прошло и садашње, кроз свој свијет и свијет своје средине. У том кретању навиру му сјећања из дјетињства и младости која га повремено воде и у размишљање о давнини, о постанку Међе, о језеру које је испуњавало Лимску долину до Тифрана прије него што је клисуру просјекао Лим, о појединим историјским локалитетима. Та Ладова визија простора и времена изражена је у сљедећа два пасажа:

"Направио сам многе окуке козјим стазама које се пењу ка Караџи. Преко грмља гледам под собом сву долину ријеке Међе, дугу и уску, испод Мучња, гдје се рађају тмурна села - Утрг, Међа и Бреза, цестом пресјечена у проширеној равници крај Лима. И види се зелено Глужје између Међе и Утрга - ту се спуштао један дуг глечерски језик са Жељина, давно једном кад Лим није постојао, у језеро што се спуштало од Ђаф-Бора до Тифрана. И види се гробље на саставцима Међе и Брезе, заједничко, с огромним плочама довученим из Турије..."³

"Али друштво, што смо га налазили, било је углавном исто - дјевојке из Међе и Утрга, понекад чак и одоздо из брезе, и све су биле лијепе на неки други начин. Неко вријеме долазио је и мали један дјечак, учитељев син - Баћо. Послије он преста да долази: био је нашао некакву бомбу и куцнуо њоме о зид, и тако погинуо као одрасли људи што гину, а ја сам с Караџе гледао, с нејасном дјечјом завишћу, како га носе на гробље, код моје мајке: некакав дуг ред људи што је љутито зујао и мрморио кроз прогрушале воћњаке..."⁴

Лалићеви описи природе и људи његове Међе (Трепче) су живи, увијек испуњени понеким детаљем из узорног народног предања, као напримјер:

² М. Лалић, *Зло прољеће*, стр. 13-14.

³ Исто, стр. 20.

⁴ Исто, стр. 21-22.

"Јесен је још трајала по њивама и залазила уз планину - тако дугу и богату ја је више никад не доживјех. Сва златна од лишћа и сребрна од слана, плава од неба и од дима чобанских огњева, који као да су се дозивали с брда на брдо, преко ријеке Међе и преко Лима. И звона овнујска као да су се дозивала и као да су разговарала - она из Маља с онима из Клина, и с Караџе и из Пискаве долине, преко вода што су текле сасвим бистре..."⁵

"Је ли то равно с друге стране, или је долина, или су осулине и понори - нијесам знао. И онда сам измишљао како изгледа Ђоров јавор и Јаков гроб, док одозго из западног неба падаху звоонови овнујских чактара, утишани даљином, разријеђени и охоли, у неправилним размацима. И бијаше бука бикова с Волујника низ зелену Калуђерову ливаду и низ стрми Клин, преко Седла, те се котрљаше у тијесну долину Међе као крупно камење..."⁶

Ладо Тајовић, размишљајући о тешком животу своје генерације, налази утјеху у историјској причи, живом предању, да није било лакше ни њиховим далеким прецима, који су силазили "из љеворечких потока", као сиротиња "у ове долине подијељене међу беговима, притиснуте климентачким сточарима" и против њих се дуго борили да би се ондје настанили и опстали. Под тим условима је и запосједнута у XVIII вијеку од стране Љеворечана - Васојевића и Лалићева Трпача, односно Међа, чију ће истоимену ријеку (Трпачку) Турци касније прогласити за "границу, средином корита", што је очигледно био довољан историјски разлог да Лалић и ријеку назове Међом.

Кроз казивање Лада Тајовића, у првом лицу, често прекидано или повезивано кратким дијалозима између њега и других личности у роману, при чему главни јунак чини честе дигресије у прошлост, Лалић, на синтетички начин саопштава историјско виђење своје Међе (Трпаче) и тешког живота њених људи.

"Ни дједовима, уназад, у недоглед, није било лакше но нама. Силазили су из љеворечких потока, сиротиња, у ове долине подијељене међу беговима, притиснуте климентачким сточарима. И онда су се тукли с Климентима, сто година или више, за туђу земљу, и потукли их и растјерали у збјегове. Затим су почели кавгу с беговима и полако их истиснули - сами. Нико им није помогао, без наде су били, а упорно као несрећа..."⁷

II

Пошто се Лалић кроз уста свог јунака упустио у казивање о прошлости Међе (Трпаче), углавном, на основу народног историјског памћења, да видимо шта нам писани и други историјски извори говоре, саопштавају о прошлости Лалићеве Трпаче. Трпача, између Андријевице и Берана, спада, нема сумње, у једно од најстаријих српских средњевјековних насеља у Горњем Полимљу - Васојевићима. Име *Трпача* (Трпача) изведено од глагола *шријебити* и изворно значи *крчевина*, искрчено земљиште. Ријеч је,

⁵ Исто, стр. 29-30.

⁶ Исто, стр. 156.

⁷ Исто, стр. 243-244.

дакле, о словенском односно српском имену насеља. Иначе, име Тречча је доста често на српском етничком простору.⁸

На горњем току Лима, у средњем вијеку и све до краја XVIII стољећа, постојало је и село Тречча, у жупи, односно нахији Плав, чији је атар излазио на обалу Плавског језера, а на другој страни до међа села Досуђе. О Треччи код Плава знамо нешто више јер се ово насеље помиње читавих сто педесет година прије него што ће се у писаним документима јавити Лалићева родна Тречча. Наиме, Тречча у жупи Плав је пописана и омеђена у Дечанској хрисовуљи, тј. оснивачкој повељи коју су краљ Стефан Урош III Дечански и син му Душан издали манастиру Дечанима (1330, 1335. године). Тако је ова Тречча чинила саставни дио Дечанског властелинства. У попису (дефтеру) Скадарског санџака из 1485. године, коме је послје пада под турску власт (Горње Полимље - жупе Будимља, Бихор и Плав-Турци су освојили 1455. године) административно-територијално припала нахија (жупа) Плав, село Тречча је уписано са 42 домаћинства (од којих 5 бећарских и 2 удовичка). Али, двјеста година касније доћи ће до затирања имена Тречча, највероватније послје Велике сеобе Срба 1690. године, јер се тада знатан дио српског свијета покренуо на сеобу, плашећи се турске одмазде, будући да се налазио на ратујућој страни хришћанских сила - Аустрије и Млетачке Републике. Тада је полузапустјелу Треччу насилно трајно запосјео климентачки род Мартиновићи (као католици али су убрзо

⁸ О имену Тречче постоји, међутим, мјесно предање по коме су селу дали име Војиновићи, који као старинци живе овдје (и данас их има 3 куће - породице) још од краја XIV стољећа. Они држе да су њихови далеки преци властела Војиновићи који су заузимали истакнуте положаје на двору цара Душана, а послје распада Српског царства постали су веома моћни обласни господари. Ова угледна племићка породица имала је посједе на Косову, поред осталих и Вучитрн и Треччу. Наводно послје Косовског боја 1389. године један дио од тих Војиновића из Косовске Тречче, будући да су били на главном правцу турских освајања, добјегао је у Горње Полимље и ондје, у жули Будимља, том свом новом насељу дали су име *Трейча* као успомену на напуштену Треччу. То предање "од косовских Војиновића" прихватили су и Васојевићи који су село Треччу населили првих деценија XVIII стољећа. Занимљиво је истаћи да се предање о преношењу имена Тречча доводи у везу с Војиновићима и њиховим посједом рудника Тречча и по томе да су и они и у свом новом завичају наводно организовали копање и топљење руде. Неких трагова некадашњег рударења заиста се налазило и у овдашњој Треччи. Мирко Раичевић, који је ишао трагом тог предања, пише да је открио (прије тридесет година) у селу Треччи "одливке, шљаку рудаче и примјерак руде од које потиче шљака." Мјесто гдје се руда обрађивала (вјероватно оловно-цинкана) "и данас се зове Ковачица" (Мирко Раичевић, *Прошлост и становништво села Тречча, Токови, 12-13 (Иванград, 1976), стр. 60-70*).

Назив Ковачица, и остаци рудаче, као остали трагови руде од које потиче шљака и нађени одливци, упућују на закључак да је у селу Треччи могао бити неки мањи средњевјековни рудник, који је искључиво имао локални карактер. Што се тиче имена Тречча његово етимолошко словенско поријекло није спорно. Спорно остаје предање да Војиновићи у Треччи воде поријекло од властелинске куће косовских Војиновића и да су они овом селу дали име по руднику Треччи, јер те чињенице немају упоришта у писаним изворима.

примили ислам) по коме ће се од почетка XVIII стољећа и село (све до данас) назвати *Марџиновићи*.⁹

Друго село Тречча (Лалићева Међа), први пут се у писаном документу помиње у попису (дефтеру) Скадарског санџака из 1485. године. Тамо стоји да село Тречча припада нахији Комнин, чије је друго име Будимља (до турског освајања 1455. године жупа Будимље).¹⁰ Али и ова Тречча је много старије српско насеље. На такав закључак упућује више података. Један од њих је да је село Тречча, када је уписано у поменути турски дефтер ради разрезивања харача и других намета, имало 60 домаћинства (од којих 10 самачких и 7 удовичких) што говори да је било једно од највећих у нахији Будимља и да је имало своју прошлост од раније. Прије него што су Турци овладали и облашћу Горњег Полимља, у доба Немањића, за вријеме кнеза Лазара и његовог сина Деспота Стефана Лазаревића и касније деспота Ђурђа Бранковића, по свему судећи, Тречча је у административно-територијалном погледу припадала жупи Будимља.¹¹

У историјској науци има мишљења да је у Горњем Полимљу у средњем вијеку, постојала између жупе Будимље (обухватала, углавном територију данашње општине Беране, можда без горњобихорских села - Петњичког подручја) и жупе Плав, и жупа *Добра Река* (данашњи андријевачки крај). Име Добра Река са засеоцима помиње се, истина, само као село које су краљеви Стефан Дечански и Душан својим хрисовуљама даривали манастиру Дечанима са 62 куће (по попису из 1330. године, односно са 71 по другом из 1335. године). Тада је Добра Река са засеоцима од којих се једно помиње по имену Коњуси, судећи према међама топонимима чија су се имена сачувала до данас обухватала слив ријеке Злоречице од њеног ушћа у Лим па све до Кома, односно знатан дио данашње андријевачке општине. Као што се зна име села Добра Река, данас не пос-

⁹ Види: М. Милојевић, Дечанска хрисовуља, ГСУД, бр. 3, Београд, 1880, стр. 39-44; Радомир Ивановић, Дечанско властелинство, Историјски часопис IV, Београд, 1954, стр. 173-266; Мирко Барјактаровић, О Плаву 14. вијека, Токови, 12-13 (Иванград 1976) стр. 63-64; Исти, Где се налазило село Тречча у средњевјековној Жупи Плав, Гласник Српског географског друштва, бр. 51, (Београд), 89-90; Миомир Дашић, Васојевићи од помена до 1860. године, Београд, 1986, стр. 70, 119; S. Pulahu, Defteri i regjistrimit te sanxakut te scodres i vitit 1485, I, Tiranë 1974, 96-112; Митар Пешикан, Стара имена из Тречче и око ње, ЦАНУ, Михаилу Лалићу у почаст (Зборник радова), Титоград, 1984, стр. 71.

¹⁰ Тешко је утврдити поријекло имена Комнин које С. Пулаху наводи као друго име за нахију Будимља (Видјети: S. Pulahu, Defteri i regjistrimit te sanxakut te scodres i vitit 1485, I, 73). Изразио сам сумњу у постојање и поријекло тог имена у својој студији: *Посијанак Берана и ујицај Беранског њржишића на развој њривредних и друшћивених односа у Горњем Полимљу шездесетих и седамдесетих година XIX вијека* (Историјски записи, 1977/1, 50-51 и напомена 4). Али касније трагајући за рјешењем имена Комнин као другог назива нахије Будимље, консултовао сам и одличног znalца турског језика академика и универзитетског професора историје др Милана Васића, који ми је поново читао, у Сарајеву 1981. године, пописни дефтер Скадарског санџака из 1485. године (фотокопије оригинала) и утврдио да се у оригиналу ово име помиње као Чуметин. (Видјети: М. Дашић, Васојевићи од помена до 1860. године, 99-100). Како је С. Пулаху дошао до имена Комнин за нахију (жупу) Будимље остаје за даље истраживање, али је нејасно и име Чуметин.

¹¹ О томе видјети опширније у мојој књизи: Васојевићи од помена до 1860. године, а посебно стр. 115-118.

тоји, а није споменуто ни у дефтеру Скадарског санџака из 1485. године, док су Котоси (Коњуси) и друга села андријевачког краја пописана у саставу нахије Зла Ријека (Изла Ријека), односно Злоречица. Ако се зна да је турска власт само преименовала затечене жупе у нахије (име арапско за административно-територијалну јединицу), у почетку не дирајући у њихову унутрашњу структуру, онда та чињеница даје повода да тврдимо да је постојала и жупа *Добра Река* која је вјероватно касније, а свакако прије 1485. године, због подивљалости и катастрофалног плављења насеља дуж свог корита могла добити назив Зла Ријека, односно данашња Злоречица. Оно што, међутим, остаје нејасно тиче се граница жупе Добра Река (Зла Ријека).¹² Према поменутом дефтеру Скадарског санџака ова планинска жупа, односно нахија, са нахијом Плав имала је, углавном, природну границу (ишла је гребенима планина од источних огранака Комова до Зелетина и Превије на Јерињу главу и у Сутјеској прелазила Лим и пела се на Баљ, док јој је сјеверна међа са сусједном жупом (нахијом) Будимље, вјероватно била на коси која дијели села Трешњево и Тречу. То би био први траг о Треччи као граничном селу између двију жупа.

Да је Тречча веома старо насеље говоре и бројни остаци старина у њеном атару, међу којима и двију цркава. Једна од њих се налазила на лијевој страни Тречачке ријеке и била је посвећена св. Спасу, по чему се то мјесто и данас назива *Црквина*, а заселак *Спасојевица*. Црква је толико уништена да осим остатака развалина нешто камена и креча - других трагова данас нема. Предање казује да је црква била подигнута у XIV вијеку и да су је Турци порушили, по свој прилици, између прве и друге сеобе Срба (1690. и 1738/39). Око цркве је било гробље, за које се држи да је "било латинско". Од тог гробља су очувани само неки гробови. Старинци су причали истраживачима да је у том гробљу постојао један мрамор "од кречњака са уклесаним крстом у средини" и исписан "неким старословенским текстом". Око цркве је, судећи по траговима, било и старих грађевина, чије су остатке уништили мјештани проширујући своја имања. Старинци су запамтили око цркве и доста старих брестова, од којих су последњи посјечени првих деценија овог вијека. Од других обиљежја старине најзначајнији је већ поменути "високи мрамор" - забиљежио је прије шездесет година др Радослав Вешовић. Други, нешто млађи истраживач етнографске грађе, М. Раичевић, биљежи да се тај познати "мрамор" налази јужно од мјеста Црквине, на источној страни заравни засеока Спасојевице, и да стоји "80 см изнад земље, а толико је и укопан", да је у облику призме и да је исклесан од кречњака из околине. Треччани су том мрамору придавали велику вриједност.¹³

¹² О проблему да ли је постојала жупа Добра Река опширније сам расправљао у студији: *Феудални односи и етничка креиња у Горњем Полимљу у XVIII вијеку и првој половини XIX вијека*, Историјски записи 3(1980), стр. 6-8, напомена 2а; видјети о томе и у мојој књизи: *Васојевићи од помена до 1860. године*, стр. 70-71.

¹³ Да су стари Треччани поменути "мрамор" на Спасојевици држали за неку светињу и са страхопоштовањем се према њему односили говори предање које и сада казују људи из овог села. Интересантна је, поред других легенди, прича да је неки сељак Голубовић из доколице извадио "мрамор" из земље и да је "послије пет минута, поманитао,

"Народ вјерује да је то неки аманет од старине (међа између земље Дечана и земље Ђурђевих Ступова), или што слично, те да се не смије дирати" - каже Р. Вешовић. И по М. Раичевићу, који такође саопштава предање, поменути мрамор био је "међа између властелинстава манастира Дечана и Ђурђевих Ступова". Њему је причао старица Петар Ивановић, да је 1912. године боравио у Дечанима, и да је наводно прочитао текст који је био уписан на том међашу, а који је у препису гласио: "... међа у камен студенац у Трпачи, Лучино брдо (код Ђетковића) и Јаворак - између Дечана и Ђурђевих Ступова". Још један аутор претпоставља да је тај "излизани камен" на Спасојевици био "међаш између Дечана и Будимље", али допушта да је можда био и "спомен неком заслужном становнику мјеста".¹⁴

Иако се ова казивања не могу изворима потврдити није искључено да је ту на мјесту Спасојевици, гдје се налазила стара црква Св. Спаса, могла бити и нека међа између властелинстава манастира Дечана и Ђурђевих Ступова, а, можда, и између жупе Будимља и жупе Добра Река.

На сјеверозападној страни села Трпаче, при врху, једна пространа зараван се назива *Црквна*. Остатака цркве, међутим, нема, па се вјерује да је то била земља неке од мјесних цркава или манастира Ђурђевих Ступова.

Више магистралног пута Беране - Андријевица, на тераси званој *Јасића*, на излазу из Веничке у Трпачу, изнад Марсенића моста на Лиму, налазе се данас незнатни остаци још једне цркве. Једно предање говори да је ту цркву наводно подигло братство Војиновића и да је посвећена њиховој слави Св. Јевстатију. Отуда јој и име *Јасића*. У народу се говори да је *Јасића* била и манастир, можда метох манастира Ђурђевих Ступова. Али историјски није тачно познато ни када је подигнута, ни када је страдала (по једном казивању то је било средином XVII стољећа). Има индиција да је могла бити спаљена 1738/39. године, када и манастири Ђурђеви Ступови и Шудиково. Тада су Турци, а можда и 1690/91. године, разорили и многе друге цркве и манастире "на светим водама Лима". Оно што се са сигурношћу може тврдити јесте да је *Јасића* била зидава од камена и кречног малтера и да је била и фрескосликана (остаци зидова са трагови ма фресака откопани су када је преко терена црквине прокопан колски пут Беране-Андријевица, двадесетих година овог вијека), а око ње је било веома старо гробље, у чијим гробовима су налажени "огромни људски костури".

Кроз средњевјековну Трпачу је пролазио и тзв. лимски пут који се од Плава одвајао од зетског пута (у Светостефанској повељи помиње се под именом "велија цеста") према Будимљи и водио даље ка граду Бихору и

брстио трње и умро...". Од тада послје враћања на првобитно мјесто, "мрамор" нико до прије неколико деценија није дирао. Међутим, неки млађи људи, вјерујући да се у овом споменику налази злато, разбили су га и тако уништили. (О предању везаном за овај и друге старе објекте - споменике у Трпачи видјети: код Рад. Вешовића: Племена Васојевића, Сарајево, 1935, стр. 143-144; М. Раичевића, Прошлост и становништво села Трпаче, стр. 71, и Милуна Мика Голубовића, Трпача код Андријевице, Прошлост и кретање становника Трпаче, Пакрац, 1981, стр. 8-9).

¹⁴ Рад. Вешовић, Племена Васојевића, стр. 143-144; М. Раичевић, Прошлост и становништво села Трпаче, стр. 71-72; М. Голубовић, Трпача код Андријевице, стр. 8-9.

тргу Никољпазару (Никољцу) на Лиму, гдје се укрштао са саобраћајницом која је водила од Дубровника правцем Требиње - Оногошт (Никшић) - Пирлитор - Пљевља - Јабука - Пријепоље - Никољпазар - Бихор - Будимља. Трагови тог најстаријег караванског пута запажају се и на терену Трепче.¹⁵

III

Већ је споменуто да је Трепча уписана у дефтер Скадарског санцака 1485. године са 60 домаћинства, у нахији Будимља која је припадала кази Бихор заједно са нахијама Зла Ријека, Плав и Коморани (бјелопољски крај). У дефтеру се за Трепчу, као и за остала насеља будимљанске нахије, наглашава да је "хас горе поменутога", што значи да је султаново добро, које је дато на управу скадарском санцак-бегу, са свим приходима.¹⁶

Харачом и другим наметима била су обавезана сва домаћинства Трепче, и то по именима како слиједи: Оливер син Радосаља (Радосавов), Радовац син Вукче, Радосав син Мома, Радашин син Радмила, Остоја син му, Брај(т)а син Радешина, Ненада Сиромах, Добрашин син Рајка, Мијат брат му, Божидар син Степана, Тодор брат му, Радич син Богдана, Стојан син Дабижива, Вукота син Милана, Вукосав брат му, Оливер син Ненаде, Ђуро син му, Радич брат му, Вукча син Радича, Радохна син Радешина, Радовац син Ненаде, Радосав син Бељака, Радохна син Божидара, Оливер син Божидара, Степан брат му, Радоња син Рајка, Радич син Радосаља, Оливер брат му, Вукашин син Радашина, Богдан син Новака, Добрашин син Ивана, Милован син Радашина, Оливер брат му, Радоје син Радашина, Иван син Дмитра, Радоња син Радашина, Божидар син Ненаде, Дмитар син Радеша, Вукота син Радеша, Радохна син Радеша, Вук син Радешина, Петар син Братеша, Радосав син Ненаде, Божидар син Радича, Радохна син Новака, Вукша његов брат, Радешин син Радича, удовица Радака, удовица Строја, удовица Радосава, удовица Тодора, удовица Џуца (Џуца), удовица Ерменка, удовица Вуја, Радич син Божидара, Радосав син Добрашина, Радич син Вукашина, Радосав син Бранка, Радич син Ненаде и Вучета син Радешина.¹⁷

Као што се из овог списка да запазити највише је мушких имена са словенском основном - четрдесет два, док је "сасвим мален удио имена хришћанске традиције, тзв. календарских имена: само по једном *Дмишар*, *Ђуро* (скраћено од *Ђурађ*), *Иван*, *Пешар*, *Стејан*, *Тодор* (спационирао М. Пешикан - М.Д.) - једва изнад десетог дијела пунољетних мушких житеља тадашње Трепче". Занимљиво је истаћи да је међу тадашњим

¹⁵ Гавро Шкриванић, Мрежа путева према Санстефанској, Грачаничкој, Дечанској и Светоарханђелској повељи, Историјски часопис V (Београд, 1956); М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 27-29. - У овој мојој књизи опширније су наведени извори и литература о саобраћајним везама Лимске долине са сусједним областима и старим путним правцима који су водили кроз горње Полимље.

¹⁶ С. Пулаху, Дефтери..., стр. 73-119; М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 99-101, 116-117.

¹⁷ С. Пулаху, Дефтери... стр. 73-119; М. Пешикан, Стара имена из Трепче и око ње, стр. 71-72.

Трепчанима и пет Оливера (несловенско име), од којих је први уписан Оливер син Радосаља, вјероватно кнез, будући да су Турци сеоске старјешине и друге главаре прве уписивали. Још занимљивије је да међу очевима нема ниједног Оливера, што дјелује "готово модерно".¹⁸

Анализирајући стара имена из Трепче М. Пешикан каже да му је то био повод "да се каже која ријеч о старим полимским именима" уопште. Историјска именска грађа из Полимља (из Дечанских хрисовуља, Бањске тј. Светостефанске хрисовуље и турског пописа из 1485.), свједочи и о релативно бројном српском становништву Горњег Полимља, посредно имена "свједоче и о некадашњим сучељавањима укрштањима дијалекатских граница у зони Полимља, а својим општим карактером показују да је граница према албанским насеобинама тада текла јужније од слива Лима."¹⁹ Но, то је тема за истраживаче историје језика, а моје је да се вратим на још нека објашњења из прошлости Трепче.

IV

Пада у очи да је у Трепчи 1485. године, било више удовица него у неким другим бројним полимским селима, а и број самачких домаћинстава није био мали. На име испенце (личног пореза) сваки мушки носилац домаћинства био је задужен са по 25 акчи (турска новчана јединица која се понекад преводи и са аспра), док су удовице плаћале 6 акчи годишње. Тако је укупан годишњи износ испенце износио за Трепчу 1.362 акче (у оно врјеме за једну акчу се могло купити 5-6 ока пшенице). Осим тога Трепчани су били обавезани и на друга давања и намете. Тако њихово годишње задужење било је 62 товара жита (пшенице-15, ражи-15; проса-12 и овса-20 товара), што је у новцу износило 1.310 акчи; затим 2 товара сочива (или 30 акчи), 1 товар грашка (20 акчи); такса на баште је износила 44 акче, на кошнице пчела 34 акче, на свиње 20 акчи, на лан 58 акчи, ушур на два витла (водјенице) 60 акчи, траварина 215 акчи, дрварина 86 акчи, на воће (шљиве) 10 акчи - укупно 3.204 акче (заједно са личним порезом). Ако ова давања упоредимо са наметима других села нахије Будимља и Зле Ријеке уочава се да је Трепча спадала у ред средње имућних. Иначе ови намети у оно доба нијесу били неподношљиви, али ће се натуралне и фискалне обавезе касније са слабљењем Османског царства све више увећавати.

Будући да су горњополимска села - од прве половине XVIII стољећа прошириће се племенско име Васојевићи с њиховим насељавањем и у долини Лима - у прва два вијека турске владавине припадала султановом хасу, то је њихово становништво било, донекле, у нешто повољнијем положају у односу на рају других области, имало је статус сточара-филурџија, са доста широком унутрашњом самоуправом. Турска власт ни овдје, као ни у другим филурџијским областима, са сличним друштвено-економским статусом становништва, није ишла дубље и даље од администрације нахије. Село је у таквом систему организације власти било одговорно органима нахије, а то значи да је до њега, села, сасвим мало допирала турска управна

¹⁸ М. Пешикан, Стара имена Трепче..., стр. 72.

¹⁹ Исто, стр. 72-75.

власт. Свако село је имало своје органе самоуправе на челу са кнезом. Ти органи су служили као трансмисија између турских управних власти и становништва, раје, у селу. Органи самоуправе непосредно су управљали селом као колективом и били су одговорни за извршење обавеза сваког обвезника према турској држави и феудалцу - спахији. Село је у цјелости, као колектив, било, поред осталог, одговорно и за одржавање реда и мира у свом атару. Такав је положај у прва два вијека турске владавине имала и Тречча.

О Треччи као граничном селу нахије Будимља са сусједним селом Церешњевом (данашњим Трешњевом) које је имало 33 куће, а припадало је нахији Зла Ријека, има нешто података и у попису (дефтеру) Скадарског санџака из 1582/83. године, гдје је уписано са само 12 кућа, што је изненађујуће мало у односу на турски попис из 1485. године.²⁰ По овом другом сачуваном турском попису у нахији Будимља је било 32 села, са 590 уписаних домаћинстава, што је за 260 домаћинстава мање, или 44 одсто, него прије сто година.

У сусједној нахији Зла Ријека уписано је мање 59 кућа а у нахији Плав 164 куће. Праве разлоге бројног смањења домаћинстава у Горњем Полимљу тешко је утврдити. Вјероватно је на смањење броја домаћинстава могла бити од утицаја нека од великих епидемија - куге, колере, или пак неке друге болести. Иначе узрока политичке природе (могућих разора због евентуалних буна становништва) оновремени извори не биљеже.

Посебно је тешко објаснити како је по попису из 1582/83. године, у нахији Будимља дошло до смањења тако великог вроја домаћинстава, односно становништва. Произилази да је Тречча, ако бисмо узели као тачан податак да је у овом селу сада било само 12 кућа (а сто године раније је било 60 кућа), највише изгубила становништва, свело се на једну петину. Додуше има и других насеља у нахији Будимља која су приказана са знатно мање домаћинстава. Село Боровци (свакако данашња Ровца) 1485. године имало је 12 домаћинстава а у попису 1482/83. године се констатује да је *мезра* (селиште), дакле без и једног домаћинства.²¹ У овом другом попису јављају се и нека нова села као на примјер Бања са 32 домаћинства, што представља велику тешкоћу за ублификацију (размишљам да је у питању Бањевац, а по редоследу уписаних села могло би бити и Долац).

Да је пописивач нешто можда погрешно разумио пописујући домаћинства Тречче говори и чињеница да је одмах иза ње уписао и село Чеоглавина (?) са 6 кућа (највјероватније је у питању Чеоча Глава, данашњи заселак Трешњева). Чеоглавина се иначе не помиње у попису прије сто година. Иначе назив је сасвим стар, слично име спомиње се у старим српским споменицима.²² Чеоча Глава заузима простор на нагибу Стањевог

²⁰ До података из опширног пописног дефтера Скадарског санџака № 416, из 1582/83. године, фотокопије бр. 269-301, дошао сам добротом академика Милана Васића који посједује фотокопије овог Дефтера (видјети: М. Дашић, Васојевићи од помена... стр. 134).

²¹ Историја Црне Горе III, Титоград, 1975, стр. 540, 542 (Милан Васић).

²² Стојан Новаковић, Село (СКЗ, 18), стр. 103.

брда према Трепчи, и чини међу са Трепчом. Поставља се питање: није ли овај заселак био у саставу Трепче крајем XV стољећа, а сто година касније га је турски чиновник видио као посебно село? Ако је тако, а изгледа да јесте, заселак Чеоглавина (Чеоча Глава) постало је саставни дио Трешњева тек касније у вријеме насељавања васојевићких братстава. На такав закључак као да упућује чињеница да нема породица братства Чукића у Трепчи, мада се зна да је ово братство, као и братство Лалевића, преотимало имања старих трепчана Војиновића, због чега су се неки од њих морали одселити у Бихор и Србију.

Али и да је село Чеоглавина са својих 6 кућа било издвојено из атара Трепче, опет је број домаћинстава више него за двије трећине мањи у Трепчи него сто година раније. Да нешто са пописом из 1582/83. није у реду показашу анализом једног другог оновременог, истина, нешто млађег писаног документа.

Наиме, тачност података из пописа дефтера из 1582/83. године, не само у случају Трепче него и других полимских села, доводи у сумњу Опис скадарског санџака којег је, по налогу владе Млетачке Републике, сачинио њен ревносни службеник Маријан Болица 1614. године. Он је својим опширним извјештајем, између осталих нахија Скадарског санџака, пописао и села у нахијама Плав и Зла Ријека - Злоречица. Његов опис, међутим, није обухватио нахију Будимља (од краја XVI стољећа она се назива и Хас) што наводи на помисао да је она тада административно-територијално припадала неком другом санџаку можда призренском или херцеговачком, у чијим саставима је и раније повремено била. Боличин извјештај обавјештава, између осталог и о томе да је нахија Плав изложена насртацима сјеверноарбанашких племена, нарочито Климената. Ово католичко арбанашко племе је, осим плавског подручја, угрожавало и становништво Зле Ријеке, па и других крајева на горњем току Лима. Болица каже да је због тога султан наредио да се у плавском крају - у Плаву и селу Гусињу - подигну утврђења и ондје смјесте посаде како би се заштитили посједи спахија и спријечио даљи продор Климената.²³ Та климентачка сточарска експанзија ће потрајати још 150 година, о чему приповиједа и Лалићев јунак Ладо Тајовић. Борба са Климентима трајала је све док их Васојевићи, Шекуларци, Величани и друге етничке заједнице нијесу истјерали из долине Лима, скренувши ту експанзивну арбанашку струју према Метохији и Косову.²⁴

У поменутом Боличином опису назначена су имена села плавског и андријевичког краја са бројем кућа, војника и старјешина - кнезова. Попис нахије Зла Ријека Болица је отпочео од села Трепане (Трепче), наводећи да је у њему старјешина Драгоје Луков, да има 72 куће и 189 војника.²⁵ За-

²³ Маријан Болица, Опис санџака скадарског, Старине XII, стр. 166-193; Павле Аполонович Ровински, Црна Гора у прошлости и садашњости II, Цетиње, 1994, стр. 95-96.

²⁴ Рад. Вешовић, Племена Васојевићи..., 133-135; М. Дашић, Васојевићи од помена..., 222-223 (тамо сам назначио потпуније изворе и литературу о борбама између сјеверноарбанашких племена и Васојевића и других српских етничких заједница за превласт у области Горњег Полимља).

нимљиво је истаћи да се у овом попису Трепча први пут јавља у саставу нахије Зла Ријека, издвојена из нахије Будимља (Хаса). Тиме гранично мјесто Трепче није промијењено.

Из упоређења Боличиних података са онима из турског пописа из 1582/83. године, старијег непуне три деценије, уочава се да у њему нијесу пописана ни сва села нахије Злоречице, а тих разлика има и у плавској нахији. У Боличином попису нема помена Забрђа, Краља, Анцелата и Пода - села која се спомињу у поменутом турском попису. Очигледно је да је Боличино село Злоречица обухватало и села Анцелате и Пода, а било је и сједиште истоимене нахије, док је Краље највјероватније исказано под именом Божићи, које је уписано као село са 80 кућа и 200 војника (по попису из 1582/83. године, Краље је посебно пописано са 66 а Божиће са 26 кућа).²⁶ Што се тиче Забрђа оно је, по свему судећи, уписано под старјешином села Слатке (Слатине), јер прије тридесет година оба села су имала свега 36 а по Боличином попису 37 кућа. Да је турски попис био мањкав, изгледа више због пропуста чиновника - пописивача него због стварних промјена на терену, говори и чињеница да је по доста вјеродостојној Боличиној статистици, на примјер, у селима нахије Злоречица било 424 куће, што је дупло више него по турском попису од прије 30 година. А зар је било могућно да се број домаћинстава увећа стопроцентно за само три деценије!?

Примјер Трепче најбоље илуструје да се радило о пропустима, немарношћу или необавијештеношћу турских чиновника. Јер како би се могло другачије објаснити толика разлика: да се од 12 кућа колико је уписано у турски дефтер 1582/83. године, послѣје 30 година појави 72 или шест пута више! Подаци с почетка XVIII стољећа, ако се упореде са онима о домаћинствима у Трепчи по попису из 1485. године, када је констатовано да село има 60 домаћинстава, одражавају реалан раст становништва за ондашње вријеме - за непуних 130 година број кућа се повећао за 12 или за око 20 процената. Судећи по Боличиној статистици, с обзиром на број војника (189) може се такође закључити да је у Трепчи, а слично је и у другим селима данашњег андријевичког краја, било прилично задружних породица.

V

Све претходно речено говори да је Трепча била релативно густо насељена у средњем вијеку и током прва два вијека турске владавине. Подаци које сам спомињао, као и предање, говори да је данашња област Васојевића била насељена словенским становништвом које је припадало српским пле-

²⁵ М. Болица, Опис санцака скадарског, Старине XII, стр. 166-193.

²⁶ У нахији Зла Ријека Болица је описао осим Трепчана (Трепче) још ова села: Слатку (Слатину), старјешина Периша Вујанов, 37 кућа, 78 војника; Трешмјевци (Трешњево), старјешина Андрија Бојов, 29 кућа, 52 војника; Зларијека, старјешина Вучета Рајчев, 63 куће, 130 војника; Божићи, старјешина Вукашин Раичев, 80 кућа, 200 војника; Цецуни, старјешина Дмитар Јокв, 42 куће, 100 војника; Ђулићи, старјешина Лако Милов, 33 куће, 70 војника; Паношеница (Првошевина, данас Бојовићи), старјешина Томаш Батрићев, 70 кућа, 150 војника; Сеоце, старјешина Оташ Николин, 40 кућа, 190 војника. (Видјети: М. Болица, Опис санцака скадарског, Старине XII, стр. 166-193; Рад. Вешовић, Плеће Васојевићи, стр. 135-144; М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 137 и даље.

менима. Жупа Будимља којој је у доба Немањића, а и касније, као турској нахији, припадала Трпача, била је једна од средишњих жупа у старој Рашкој. Све индиције говоре да је ова жупа била у домену владарске куће Немањића од друге половине XII до друге половине XIV стољећа.²⁷ Посједи у овој и сусједним жупама припадали су, осим властели, и манастирима: Ђурђевим Ступовима, Дечанима, Бањској, а вјероватно и Шудикови и другима. И за цркву Јастаћа држи се да је била манастир и да су је подигли Немањићи. Први познати Немањић који је управљао Жупом Будимља звао се Првослав, син великог жупана Тихомира, најстаријег брата Стефана Немање. Он је био и први ктитор манастира Ђурђевих Ступова. Други Немањић који је управљао овом жупом био је Стефан, ослијепљени син краља Милутина, који је после очеве смрти, 1321. године, постао и краљ Србије, познат под именом Стефан Дечански. Да ли је у доба жупана Првослава или касније подигнута у Трпачи црква Јастаћа поуздано се не може тврдити. У сваком случају трагови старине и развалине ове цркве као и други трагови упућују на закључак да је Трпача можда припадала неком од манастирских властелинстава, највјероватније Ђурђевим Ступовима, чија даровна повеља није сачувана.

Стари слој српског становништва Трпаче, као и других насеља у долини Лима, могао је бити, после Косовског боја (1389), нешто појачан пребјезима са Косова и Метохије, због угрожености од турских провала и пустошења. Предање да су данашњи Војиновићи у Трпачи (2-3 куће), дошли са Косова и да су, као успомену на своју ондашњу Трпачу, и новом насељу дали наводно исто име, донекле може да буде индикативно да је неких пресељавања са оних страна, у онда доста заклоњено и Турцима сепутно Горње Полимље, заиста могло бити. Иначе није спорно да су Војиновићи у Трпачи остатак најстаријег слоја становништва и да су их Васојевићи "нашли по досељењу у Трпачу" и то само "њихове три куће".²⁸ Што се тиче имена села Трпаче, њихово предање је у несагласности са историјским изворима. Јер, и име и насеље је, свакако, старијег датума и од Косовског боја. Осим тога зна се да је име изведено од глагола тријебити, а рељеф Трпаче, одговара крчевини.

Војиновићи у Трпачи, као најстарији становници, предањем везују своје поријекло за истакнуту српску властелу: војводу Војина и његова три сина који су били у родбинским односима са Немањићима а у вријеме владавине цара Душана уживали и велики углед на његовом двору.²⁹ Њихово предање да потичу од великашке породице Војиновића и да су, прије него што су овамо доселили, столовали "На бијелу граду Вучитрну", историјским писаним изворима не може се доказати. Није могуће провјерити ни казивање да су они на помеђи Трпаче и Веничке, изнад моста на Лиму који

²⁷ М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 61-83; Марко Цемовић, Васојевићи, Београд, 1993, стр. 103-121.

²⁸ Р. Вешовић, Племена Васојевићи, 144; М. Раичевић, Прошлост и становништво села Трпаче, стр. 75-77.

²⁹ Развијено предање о поријеклу Војиновића у селу Трпачи прибељежио је М. Раичевић у раду: Прошлост и становништво села Трпаче, 64-70, 76-80.

повезује ова села са Марсенића ријеком, наводно изградили цркву и посветили је светом Јевстатију, својој крсној слави (3. октобар), а која је названа Јастаћа, као и неке друге податке из тог предања. Биће да је то предање, као и других братстава и племена која се родбински везују за далеке историјске претке - често владарске лозе и великашке куће - накнадно настало, вјероватно онда када у Војиновићи као старинци били угрожени од новодосељених васојевићких братстава.

О старини Војиновића, њиховом поријеклу и кретању, синтетички предање је саопштио и Михаило Лалић описујући старог Војкана Војиновића, једне од личности у роману *Рајна срећа*. Ево тог пасаж:

"Из велике собе кроз прозор куља дим дувански и галама, по томе видим да се нијесу још разишли. Једни су остали, други су им послјије придошли - није их мање него прије. Дохрамао је стари Војкан - он ће остати до довече да накнади оно што је закаснио. Потомак је Војиновића са Косова - тако су му пренијели његови стари, а нешто им се ипак мора вјеровати. Предање каже да су пред Турцима побјегли из Трепче и из Вучитрна - прво у Бијело Поље, Николпазар, а затим уз Лим у Васојевиће, гдје су селу Трепчи дали име које и данас носи за успомену на стари завичај. У тој другој Трепчи, кажу, остале су и до данас неке њихове породице. Један се преселио у Бјелуху испод Чакора, гдје се зову Бјелановићи; други су се били смјестили у село Дољу код Гусиња - гдје се у доба Немањића помињала једна Трепча - али су их одатле истјерали Албанци Вусањци. Ови овдје су из Доље. Не личе баш на Милоша Војиновића из народне пјесме - нит су брзи, ни проницљиви. Само по једноме могло би бити да су у неком далеком сродству: овчари су и вазда имају млијека и смока на претијек."³⁰

Шта је све историјска истина из овог предања о старом роду Војиновићима и селу Трепчи веома је тешко утврдити јер писаних докумената на основу којих би се све те верзије могле потврдити нема. Као што је већ речено, њихова прича о бјежању са Косова, чини се представља опште мјесто из предања по коме је, нема сумње, било склањања, бјежања пред Турцима од краја XIV и у XV стољећу. Што се тиче казивања о родбинској вези Војиновића из Трепче са властелом Војиновића са Косова, оно се не разликује од оних других прича братстава истог презимена која такође доказују да воде поријекло од исте великашке куће (Војиновићи на Дурмитору, у пљеваљском крају, Херцеговини, Шумадији, Бихору и др.). Можда су Војиновићи у Трепчи били бројно братство до краја XVII стољећа и да су, како њихово предање казује, имали "преко 100 чланова", братственика³¹. Јер, Боличин попис из 1614. године, свједочи и о бројности старијег слоја становништва Трепче. Али колики је био удио данашњих Војиновића у оних 189 војника Трепче никада се неће сазнати.

Глобално се може рећи да су за Трепчу, као и за читаву област Горњег Полимља, од судбоносног значаја били догађаји који су се збили средином XVII стољећа, када су Турци ухватили будимљанског митрополита Пајсија и живог га одрали, поубијали знатан дио монашког братства

³⁰ Михаило Лалић, *Ратна срећа*, Сабрана дјела, Београд, 1981, стр. 25-26.

³¹ М. Раичевић, *Прошлост и становништво села Трепче*, стр. 78-80.

Ђурђевић Ступова, мирског свештенства и народних првака. Десило се то послије тајно одржаног сабора Српске православне цркве у Ђурђевић Ступовима 1653. године, на коме је вијеђано о могућем успостављању веза и сарадње са Светом столицом у Риму ради повезивања са западним хришћанима и вођења заједничке акције против Турака.³² Последице тог догађаја биле су катастрофалне за српски народ на горњем току Лима. Послије тог догађаја постепено се гасила и Будимљанска митрополија, да би коначно нестала крајем XVII или првих деценија XVIII стољећа. Тада је могуће страдала и црква Јастаћа али о томе поузданих извора осим народног предања нема.

До масовног помјерања старог слоја српског становништва са горњег тока Лима дошло је 1690. године, за вријеме Велике сеобе Срба под Арсенијем III Чарнојевићем, па и касније. Тада је Трпачу напустило у већини становништво, не само породице из братства Војиновића.³³ Догађаји који су затим слиједили још више су утицали на проређивање старог слоја становништва из Полимља. Осим бјежања од освете коју су чинили Турци, предузимајући разне казнене експедиције, и климентачки експанзивни сточари су наваливали на простор Полимља и потискивали стари слој српског становништва у жељи да њим овладају. Њиховом продору са Проклетија погодовала је друга сеоба Срба под пећким патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакадентом, који је са својом пратњом, напустивши Пећ, одступао преко Шекулара и из равног Хаса, од Ђурђевић Ступова упутио се ка Новом пазару и Шумадији. Било је то 1738. године. Тада је и око 40 одсто становника Шекулара напустило своју територију, а из проријеђених села поред Лима тај проценат одбјеглих је био и много виши. Убрзо иза тога улиједила је и разура Васојевића 1738/39. године, па је Ходаверди Махмудбеговић, пећки паша насилно много народа преселио у Метохију да би га онамо држао под контролом. Том приликом страдали су и древни манастири Ђурђеви Ступови и Шудиково, средишта вјерског и културног живота у овој области, а разорене су и многе мање цркве. Сва та страдања нијесу могла да мимоиђу ни становништво Трпаче, а вјероватно тада су страдале и цркве на њеном простору.

VI

Одмах послије друге сеобе Срба 1738. године, а можда и нешто раније Трпачу су почели насељавати поједини васојевићки родови. Ти први досељеници, како народно предање казује, затекли су само три старосједилачке

³² Јован Радоњић, Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Београд, 1950, 301-303, 316-320; М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 150-152, 189.

³³ Милисав Лутовац је у својим антрополошким проучавањима Бихора и Корита утврдио да су се неки Војиновићи из села Трпаче на једном од тих селидбених кретања задржали у Бихору. Он је нашао да их: "У селу Јагоче има и данас 8 кућа. Славе св. Јевстатија. Рано су доселили из Трпаче (Будимљанска жупа), где и данас живе две куће њихових рођака. Они припадају најстаријем слоју полимског становништва. И бихорски Војиновићи су имали своју земљу, па су је због насиља напуштали или продавали. Много Војиновића је насељено у околину Краљева". (Милисав Лутовац, Бихор и Корита, САНУ, Београд, 1967, стр. 99).

породице Војиновића, што говори о готово запустјелости села. Васојевићи, племенски организованији, бројнији и снажнији, у првом реду, братство Чукића из сусједног села Трешњева, које је "тада било густо насељено Васојевићима" силом су потиснули богатије Војиновиће због чега је један број њих био принуђен да бјежи к Бихору, Горњим Селима и Србији.³⁴ Тако је већ у првој половини XVIII стољећа извршена потпуна смјена старијег слоја становништва у Треччи новодосељеницима Васојевићима.³⁵

Треччу је населило бројно братство Голубовића са својим огранцима: Раичевићима, Ивановићима, Нововићима, Васовићима, Павићевићима и Миковићима (касније се одселили на Буче). Такође у Треччу су се доселили и Јочићи, близак род са Голубовићима, и то одмах после догађаја 1738/39. године. Иначе, насељавање Горњег Полимља Васојевићима из Лијеве Ријеке и разним братствима (родовима) из осталих бртских и старо-црногорских племена трајало је током читавог XVIII стољећа, па и касније. У Треччи од старог становништва до данас су се одржале само 2-3 куће Војиновића, повезујући се кумствима, побратимствима и другим видовима орођавања са јачим васојевићким родовима.³⁶

Предак Михаила Лалића - Тодор Лала Дабетић - доселио се у Треччу тек у другој половини прошлог стољећа. По Лали старијег од поменутог Тодора његови потомци су се и прозвали Лалићи. Има их у сусједном селу Виноцкој, а данас је Лалића много више у разним крајевима наше земље.

VII

Од почетка XVIII стољећа нестаје хаса-земље на горњем току Лима. Једино је Шекулар остао у аграрно правном положају из прва два вијека турске владавине. На осталом простору имовинско-правни односи постепено су замјењивани получивчинским продукционим односима. Полузапустјелу земљу скадарски санџак-бегови односно паше издијелили су за вјерност исламизираним родовима, братствима из Плава и Гусиња и њихове околине. Тако су сва села у Васојевићима издијелена на беговске читлуке. Осим плавско-гусињских феудалних породица, међу којима су највише читлука у Горњем Полимљу посједовали бегови Шабанагићи, односно њихови рођаци Редепагићи и Пашићи, један дио читлука је припадао (нпр. Виноцка) и познатој беговској кући Ћоровићима из Лозне (Бихора). Бегови Редепагићи су, после Шабанагића, који су стајали на челу гусињске нахије, имали највише читлука у данашњем андријевичком крају. И они су били носиоци турске власти на овом простору. Поред других читлука њима

³⁴ Да су Војиновићи у Треччи до великих сеоба Срба били бројни говори чињеница да их данас има не само у Бихору, Краљеву и његовој околини већ и да њихових потомака има у Војводини. Занимљиво је истаћи да преостали Војиновићи у Треччи и данас говоре да се наводно највише њих "вратило у Треччу на Косову, код оних рођака који се отуда нијесу ни помјерали". (М. Раичевић, *Прошлост и становништво села Тречче*, ст. 79).

³⁵ О томе опширније у мојој књизи: *Васојевићи од помена...*, стр. 217-291.

³⁶ Рад. Вешовић, *Племя Васојевићи*, стр. 144; М. Раичевић, *Прошлост и становништво села Тречче*, стр. 79-80.

је као посјед припадала и Тречча.³⁷ Према томе, Треччани су били у полувивачијском аграрно-правном односу још од прве половине XVIII стољећа па све док Тречча није ослобођена и постала саставни дио слободне Црне Горе (једна половина 1858/59. а друга 1878. године).

И у административно-територијалном погледу од краја XVII и почетка XVIII стољећа дошло је до промјена у Горњем Полимљу. Из једног турског извора (из октобра 1685) види се да је нахија Будимље чинила један кадилук са удаљеним Пријепољем. Тада се судска надлежност "кадије Пријепоља са Будимљом" протезала и на нахију Вранеша.³⁸ На основу овог изворног податка може се закључити да је онда, још прије устанничког таласања 1688-1690. године, нахија Будимља била у саставу херцеговачког санцака. Тречча која је од почетка XVII стољећа припадала нахији Злоречица, сасвим је извјесно да није мијењала свој положај, остала је међа између скадарског и херцеговачког санцака. До када је нахија Будимља остала у саставу херцеговачког санцака тешко је поуздано рећи. Оно што је извјесно јесте да је и будимљански крај од почетка XVIII стољећа ушао у састав новоформиране гусињске казе (називане и Шабанагића нахија), дакле, Будимља је изгубила статус самосталне нахије. Од оног времена Тречча се нашла негдје у средишњој дијели гусињске нахије, која је чинила саставни дио скадарског санцака.

VIII

Турска влада (Висока Порта) у административно-територијалном погледу ништа није мијењала у области Горњег Полимља све до 1858/59. године, када је дошло до разграничења Црне Горе и Турске, под међународном контролом. Али неколико година и прије повлачења границе између Црне Горе и Турске на овој страни, Тречча је у ослободилачком покрету од 1853. године, који је Васојевиће дигао на ноге, била ослобођена. Њено становништво као и осталих Васојевића престало је да плаћа харач и друге намете Турској. Сељаци су постали слободни баштинници, а црногорска власт је функционисала онако како ју је организовао војвода Миљан Вуков и капетани именовани од стране књаза Данила. Такво стање је потрајало све док Међународна комисија састављена од представника великих европских сила 1858/59. године, није извршила разграничење Црне Горе и Турске и на овој страни.

Међународна комисија је граничну линију кроз Васојевиће грубо означила августа 1858. године, и то: од Кома ријеком Перућицом и Злоречицом до Лима, а затим средином корита Лима до ушћа Тречачке ријеке а онда ју је скренула на запад средином коритове ријеке, дијелећи село Треччу на "црногорски" и "турски" дио, да би даље ишла источним падинама планине Турије ка Јеловици и Бјеласици, одакле се граница гребенима враћала ка југозападу, вододелницом Лима и Таре, до планине Кључа, и онда се спуштала на Тару, близу "турског Колашина". Гавро Вуковић у својим

³⁷ М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 233-244; М. Цемовић, Васојевићи..., стр. 281-282.

³⁸ Глиша Елезовић, Турски споменици I, стр. 864-867; М. Дашић, Васојевићи од помена..., стр. 211.

мемоарима истиче да је његов отац војвода Миљан Вуков, који је био Међународној комисији први консултант на терену, лично много допринио да Комисија унесе у свој протокол о разграничењу називе појединих географских појмова који су се налазили дубоко у долини Лима. Тако каже Вуковић - када је Комисија дошла на мјесто "Криви До, он је то мјесто назвао планином Туријом, три сахата дубоко у Нахију. Лиму је дато име Дрчка ријека, која тече преко Трешњевица, селу Треччи дао је име Врањештица". На основу такво представљања терена комисија је постављала техничке нумере, граничне ознаке, које су одговарале "мјесту, а не имену". Заиста војвода Миљан, знајући да чланови комисије немају прецизних топографских карата, успио је да разним досјеткама и извртањем имена појединих мјеста и ријека, прошири територију Црне Горе на најмање трећи дио Васојевићке нахије.³⁹

Васојевићи су 1858/59. године разједињени на "црногорске" и "турске", односно на Горње и Доње Васојевиће. Тречча је том неправедно повученом границом, која је негирала петогодишње постојање слободне области Васојевића, њену јединствену геополитичку, историјску, културну, етничку и вјерску компактност и неке друге особености овог простора, гдје је била успостављена црногорска власт седам капетана, и сама доживјела трагичну подјелу. Њеном ријеком је ишла међудржавна граница подијеливши село, братства, па и поједине породице. Та граница ће остати - без обзира на незадовољство становништва у долини Лима, што се манифестовало у настављању буна и устанака и вођењем црногорско-турског рата 1862. године - непромијењена све до завршетка велике источне кризе 1878. године.⁴⁰

IX

Послије првог међународног разграничења Црне Горе и Турске, Турци су у Треччи подигли граничну караулу у народу запамћену као *Турска кула*, гдје су поставили и војну посаду. Ту караулу су васојевићки устаници уништили у устанку 1875. године. Одлукама Берлинског конгреса (1878) Црна Гора је осим међународног признања независности и територијално увећана за нешто више него дупло. Међутим, није јој познато право да задржи цјелокупну ослобођену територију Васојевића, јер то није одговарало империјалним интересима Аустро-Угарске. Територијално проширење црногорске државе на овој страни је ограничено само на простор источно од Злоречице до села Пепића и горње Ржанице, укључујући ту и Велику под Чакором, Шекулар и Ријеку Марсенића. Граница са Тречачке ријеке помјерена је на косу која обиљежава природну линију између атара села Тречче и Виницке, односно ишла је од карауле на Турцији косом право у Лим одакле је прелазила на десну обалу Лима, остављајући Марсенића Ријеку и Шекулар Црној Гори.⁴¹

³⁹ Гавро Вуковић, Војвода Миљан Вуков и Васојевићи (мемоари), Цетиње 1928, стр. 26; М. Дашић, Васојевићи од помена до 1860. године, стр. 534-538.

⁴⁰ М. Дашић, Васојевићи од помена, стр. 538-570; М. Цемовић, Васојевићи, стр..., 344-355.

⁴¹ Миомир Дашић, Васојевићи у устанцима 1860-1878. године, Подгорица, 1992, стр. 609-671.

Послије тог другог разграничења Тречча се у цијелости нашла у границама Црне Горе. Турске власти су на путу Беране - Андријевица, код кућа Нововића, на мјесту званом "бјелега" (стара *Јабука*) изградиле ђумрукану - царинарницу која је служила као једини службени прелаз између Црне Горе и Турске у Васојевићима све до коначног слома Турског царства на Балкану, 1912. године. Према томе Тречча је и даље остала гранично село, историјска *међа* између Црне Горе и Турског царства. Била је то граница која је одвајала двије вјековима непомирљиве сукобљене стране - црногорску која се борила за своју слободу и стварање националне државе и османску која је настојала да наш народ и даље држи под својом азијатском чизмом, политички, национално обесправљеним и социјално - економски деградираним.

Граница на Треччи вјештачки одређена вољом великих сила и 1858/59. године, и двадесет година касније у Берлину, дијелила је велико васојевићко племе на двије половине - Горње и Доње Васојевиће - и раздвајала и остале српске етничке заједнице од њихове матице Црне Горе. Али она је у истини била граница наде да ће убрзо доћи и до њеног потирања и до ослобођења и Доњих Васојевића. Тај политички, социјални и национални сан остварен је у Првом балканском рату, октобра 1912. године, када је коначно, послје толико буна и устанака у којима је проливено много крви, народ овог краја доживио ослобођење сломом Турског царства. Та пobjеда и слобода била је утолико дража што је страдање народа узроковало и устанак у Доњим Васојевићима односно Беранском крају, у љето 1912. године, који ће Црна Гора узети као повод, да прва од четири чланице Балканског савеза, објави рат Турском царству под изговором да јој је света дужност да узме у заштиту своје сународнике који су изложени тешким страдањима у беранској кази.

Октобра 1912. године коначно је нестало границе на Треччи. У разиграној машти Лалић је симболом *Међа* најдубље зашао у прошлост своје Тречче и то не само на основу нарације предања него и на основу историјске грађе коју је проучавао. На примјеру своје Међе он је показао како се предање и историјске чињенице могу на књижеван, умјетнички начин, довести и до суштине историјске реалности. Но, најбоље да нам то сам писац каже:

"-Прогласили су ријеку Међу за границу, средином корита, и Турке су убиједили да је тако од старине - пола Иванбеговина, а само друга половина Турска. И кад би дошле турске харачлије, прешло би село на другу обалу, на ове наше њиве ондје, као да је сеоба настала. Бркати, крупни, грлати дивљаци, са сјекирама, довикивали су тада ефендијама да се врате с миром и да се губе одатле док није пала крв - јер они неће плаћати порезе никаквим божјим Мухамедима, па нека их има колико на гори листа;

И куга је дошла до Међе, али даље није могла. Они су заорали свуд наоколо по брдима и поред Лима - да им куга не прелази из "турских" крајева. Кугу је у ствари зауставило нешто друго: вјероватно да у изворима постоји неки фаг или неки противотров што разара бациле - у Индији су пронашли таква села која су остала здрава док болест разара свуд наоколо, и пронашли су тамо фаге у бунарима.

Затим - сврака... Прогласили су да је она турска птица, и да лети свуд гдје је "турско", и да даље не смије. Свуд низ Лим има сврака по баштама и око вароши и у житима, али још нико живи није видио свраку у Међу да залута. Можа је и то нешто због воде, или због нечег што је у води, или се просто тој птичјој врсти не свиђа село ужљебљено међу брдима - још неком није пало на ум да то проучава, а неће ни у будуће - тек Међани су то искористили, и то им је био доказ за границу.

Послије су почели да им долазе цетињски порезници, а Међанима се ни то није допало - да дају паре, а да не знају зашто. Ишчуђавали су се - откуд слободни људи да плаћају порез?... И онда би домаћини прешли преко ријеке, онамо на "турску" земљу, и одатле су слободно ружили и господара и Цетиње и цетињске празнове који народу нијесу ништа дали а хтјели би да узимају и да им се даје, и још да им неко чува леђа од Турчина сто година, а они да се гоје, славу стичу и крупњају тамо..."⁴²

Лалићева Међа (=Трепча) и послије слома Турског царства, када су и Доњи Васојевићи постали саставни дио Црне Горе, остало је гранично село између два дијела раније подијелиених Васојевића, односно Андријевичке и новоформиране Беранске области. Касније, у доба Краљевине Југославије, па и деценију послије Другог свјетског рата, Трепча је и даље остала на међи између Андријевичког (коме је припадала) и Беранског среза. И данас је њен положај исти: раздваја и повезује општине Андријевица и Беране.

Дакле, било је довољно историјских чињеница да Михаило Лалић своју родну Трепчу назове поетичнијим именом Међа.

Miomir Dašić

LALIC'S LITERARY MEDJA (BOUNDARY) - HISTORIC TREPCA

Summary

In this paper the author proves the historical reasons that have motivated the writer Mihailo Lalic (1914-1993) to give to his native village Treпча in his literary works the symbolic name - Medja (Boundary). For its name and origin Treпча is a very old Serbian settlement in Gornje Polimlje (it is situated on the middle point of the road Berane - Andrijevisa). In Medieval Ages this settlement, judging by some facts, was bordering the district of Budimlja, respectively the estates of the Djurdjevi Stupovi Monastery and Decan. In the period of Turkish rule Treпча was a boundary village between the areas Budimlja and Zla Rijeka, and from 1858/59 it was divided by a border established between Montenegro and Turkey. By the Decision of Berlin's Treaty (1878) the remaining half of the village was given to Montenegro, but it had still remained a bordering settlement with Turkey. After the collapse of the Turkish Empire in 1912, Lalic's native vil-

⁴² Михаило Лалић, Зло прољеће, 243-244.

---

lage lost its previous interstate bordering significance, but it still remained a village on the border between the areas of Andrijevica and Berane. Between the two world wars and all the way until 1957, Trepca belonged to district of Andrijevica on the border with the Berane's district. Later on and presently it is on the border between the communes of Andrijevica and Berane. This historical fact, as well as the wish of literary author Lalic to avoid possible misunderstandings with the people from his native Trepca, when describing his native place and its people, made him give Trepca the name Medja, which is not only symbolic but significantly more poetic.

